

PUO EA MOHLOMPHEHI TONA-KHOLO, DR. MOEKETSI MAJORO

MABAPI LE HO EKETSEHA HOA SEKHAHLA SA TŠOAETSANO

EA LEFU LA COVID-19 KAHAR'A NAHA

18 PHUPU 2020

SELELEKELA

Sechaba sa heso,

Ke qala pele ka ho isa hlompheho ho Khosi Letsie la Boraro.

- 1.0 Phirimaneng ea kajeno ke bua le lona ka sepheo se ntlha lipeli. Ea pele, ke lakatsa ho le fa boemo ba seoa sa COVID 19 kahare ho naha. Ke boetse ketlo lokolisa moralo oo 'Muso o tlo o kenya ts'ebetsong ho tataisa tsela ea ho nka liqeto ka likhato tse lokelang tsa ho loant'sa lefu lena (A risk Management Framework for Decision Making in the Fight Against the COVID-19 pandemic). Ke tla qetella ka ho etsa phatlalatso ea boemo ba ts'oaetsano ka hare ho naha le likhato tse tlo kenyoa molaong ho latela o na Moralo ona oo ketlo o hlalosa.

LIPALO-PALO TSA MORAO-RAO

Sechaba sa heso,

- 2.0 Lipalo-palo tsa morao rao ho tsoa lekaleng la bophelo li bonts'a hore ho entsoe lihlahlobo tse makholo a mahlano, mashome a supileng a motso o mong (571).
Lihlahlobong tsena, batho ba mashome a mane a metso e robeli (48) ba fumanoe ba e-na let s'oaetso. Hona ho bolela hore, ka kakaretso, re se re e-na le batho ba makholo a mararo Mashome a mahlano a metso e robong (359) ba seng ba-na let s'oaetso.
- 3.0 Hona ho bolela hore lihlahlobong tsena tsa mora-rao tse 571, **sekhahla sa ts'oaetso hlahlobong tse ncha** (new infection rate) ke robeli lekholong (8%). Ha re nka kakaretso ea liteko tsohle tse entsoeng ho tloha sethathong, e leng likete tse supileng, makholo a mane le mashome a mararo a metso e mmeli (7,432), re li bapisa le ba nang le ts'oaetso ba makholo a mararo, mashome a mahlano a metso e robong (359) re fumana **kakaretso ea sekhahla sa ts'oaetso (cumulative infection rate)** e le haufi ho 5%.
- 4.0 Ha re bapisa le lekhetlong le fetileng ha ke bua le lona, sekhahla sena se nyolohile ho tloha ho 2% ho isa ho 5%. Hona ho bolela hore sekhahla sena se imenahantse ho feta habeli. Tse bohloko ke hore lipa-palo tsena li bonts'a re se re e-na le bafu ba tšeletseng ba jeloeng ke kholumo-lumo ena. Ha re bapisa le batho ba makholo a mararo, Mashome a mahlano a metso e robong (359) ba

fumanoeng ba-na le tsoaetso, mafu a-na a ts'eletseng a bolela hore lefu lena le bolaea batho ba bararo makholong a mang le amang a mabeli a nang let s'oaetso (death rate of 1.5%).

- 5.0 Ke kopa ho nka monyetla ona ho tšelisa Motlotlehi, 'Muso le malapa a anngoeng ke tahlehelo ena. Ke boela ke etsa khoelehetso ho bohle bo tsoelapele ho itlhokomela ka ho roala li-mask, ho hlapa matsoho khafetsa, ho sielana sebaka sa mithara le halofo le hona ho ipaballa ka lula hae.

SETŠOANTŠO SA TŠOAETSANO

Sechaba sa heso,

- 6.0 Lipalo tsena li bonts'a hore sekhahla sa ts'oaetsano se nyolohile haholo. Ha sekhahla sena se nyoloha, le sekhahla sa lefu le sona se nyoloha ka ho ts'oana. Ho qoba tahlehelo e-na ea bophelo, re lokela ho nka likhato tse potlakileng e le ho qoba ho aha serobe phiri e se e jele

7.0 Leoa la 'Muso toants'ong ea sekhahla sena se phahameng le ntlha li peli:

Ntlha ea pele;

- 7.1 Ho hloaea meetlo, litloaelo, mekhoha le libaka tseo monyetla oa ts'oaetsano ho tsona o leng holimo ka ho fetisisa. Mehlala ea libaka kapa litloaelo tse joalo e ka ba mekete ea rona ea manyalo le ea boithabiso, lits'ebeletso tsa mafu ekasitana le tsa kereke hammoho le libaka tsa mothamahane. Libaka tsena le litloaelo re ka li bitsa ***litsiketsi tsa ts'oaetsano*** (superspreaders).

Litseketsi tsena tsa ts'oaetso, re li arola ka mekhahlelo e mmeli. Mokhahlelo oa pele ke oa litsiketsi tsa moruo, khoebo le khoebisano (economic superspreaders) ha mokhahlelo oa bobeli e le oa litsiketsi tsa ho phelisana ha sechaba (social superspreaders).

Ntlha ea bobeli;

- 7.2 Ho theola sekhahla sa ts'oaetso ka ho laola ka mokhoa o khethehileng litsiketsi tsena tsa ts'oaetso. Ka ho etsa joalo, re khetha (*strategic choice*) ho betsa leoa leo khubu ea lona e leng ho hlola seoa sena ka ho se futuhela hantle moo se ratang ho its'ema teng; e leng mekhoeng, litloaelong, meetlong le libakeng tsena tseo re li bitsang litsiketsi tsa ts'oaetso.

Sechaba sa Heso,

- 8.0 Mohlomong potso e ka ba hore na khetho ea litsiketsi tsena e fihleloa joang. Mohlala, hobaneng re ka re moketete oa lenyalo ke setsiketsi sa ts'oaetsano (superspreader) mme o na le monyetla oa ts'oaetsano ho feta oa moits'okuli ea rekisang seterateng?
- 9.0 Karabo ea potso na ke hore re le 'Muso re ipapisa le boelets'i ba litsebi tsa bophelo ba re bolellang hore libaka le tsona litloaelo tse nang le monyetla o holimo oa ts'oaetsano, ke tse hlalosehang li-na le le leng kapa a mang a mats'oao a latelang:
- 9.1 Moo batho ba khobokaneng ka bongata (*mass gatherings*)
 - 9.2 Moo batho ba kopanang nako e fetang metsotso e mashome a mahlano (*physical contact for more than 15 minutes*)
 - 9.3 Moo batho ba sa roalang li-face mask (no face mask won)
 - 9.4 Moo ho senang moea o fokang (*no ventilation*)
 - 9.5 Moo batho ba sa seilanang sebaka sa bonyane *mithara-le-halofo* (1.5 meters) lipakeng (*no physical distancing*)
 - 9.6 Moo ho bueloang holimo kapa ho binoang (*loud speaking and singing*)

SEKALA SA TŠOAETSANO

Sechaba sa heso,

- 10.0 Ka sepheo sa ho phethisa leoa lena, thapameng ea kajeno ke tlo hlalosa methati eo re tlo e kenya ts'ebetsong re le 'Muso. Methati ena e tla atleha ha feela rona kaofela sechaba re thetsaneng ka mahetla ho hlola sera sena.
- 11.0 Re ipapisitse le ***litsiketsi tsa ts'oaetso*** (superspreader activities) tseo re li hloaileng, re tla kenya ts'ebetsong moralo o tataisang 'Muso ho nka liqeto o ipapisitse le boemo ba tlokotsi bo renang ka hare ho naha (*Risk Management Framework for Decision Making by Government*).
- 12.0 Moralo o-na o sebelisa nomoro ea bohlokoa eo litsebi tsa bophelo li e sebelisang ho metha kapa hona ho kala boemo ba ts'oaetsano ka hare ho naha. Nomoro e na re ka e bitsa ***sekala la ts'oaetsano***.
- 13.0 ***Sekala sa ts'oaetsano*** ke palo, ka hare ho sechaba, ea batho bao motho ea nang le ts'oaetso a ba ts'oaetsang pele ena a fola. Ka senyesemane e bitsoa *basic reproduction number*, e leng hore ke palo e bonts'ang sekhahla seo lefu lena ***le tsoalang*** ka sona ka hare ho sechaba sa rona.

14.0 Litsebi tsa bophelo li sebilisa lipalo-palo tsa ts'oaetso tsa letsatsi le letsatsi ho fumana palo e na ea **sekala sa ts'oaetsano**. 'Muso, joalo ka sechaba ka kakaretso, o fumana litlaleho tsena khafetsa ho tsoa ho litsebi tsa Lekala la Bophelo.

15.0 Litsebi li hlalosa hore ha sekala sena se le ka tlaase ho ngooe, hona ho bolela hore sekhahla sa ts'oaetsano se kene taolong. Hona ke hobane palo e ka tlaase ho ngoe e bolela hore motho ea nang le ts'oaetso ha a ts'oaetse batho ba fetang a le mong.

16.0 Bothata e ba ha sekala sena se feta palo ea nngoe hobane sena se bolela hore motho a le mong o ts'oaetsa batho ba fetang a le mong. Hona ho bolela hore lefu lena lea nama ka hare ho sechaba.

17.0 Sepheo sa 'Muso ke ho laola sekala sena sa ts'oaetsano hore se lule se le tlasa nngoe. Ka ho etsa joalo, re thibela lefu lena ho tsoala ka hare ho sechaba.

MEBALA EA ROBOTO

Sechaba sa Heso,

18.0 Ho bebofaletsa sechaba kutloisiso ea sekala sena sa ts'oaetsano, 'Muso o ikelelitse ho sebelisa mebala ea roboto (*traffic lights*). Mmala o motala o tla sebelisoa ho bont'sa sechaba hore **sekala sa ts'oaetsano** se ka tlaase ho ngoe, ha mmala o mofubelu o tla sebelisoa ho bonts'a hore **sekala sa ts'oaetsano** se phahame ka ho fetisisa.

MORALO OA HO NKA LIQETO

Sechaba sa Heso,

19.0 Ho tloha kajeno, liqeto tsa 'Muso ntoeng ea rona le lefu lena li tla ipapisa ka hohle-hohle le moralo o laolang litseketsi tsa ts'oaetsano (superspreader) ho ipapisitsoe le boemo ba sekala sa ts'oaetsano ka hare ho naha seo sona se tlang ho phatlalatsoa ka ho fetoloa ha mmala. Moralo o na o tla kenyoa ts'ebetsong ka molao o tla fetisoa ke Letona le Khanane la Bophelo.

Moralo o na o tla sebetsa tjena;

20.0 Ha sekala sa ts'oaetsano se le ka tlaase ho nngoe, ho tla phatlalatsoa **mmala o motala**. Boemong bona, naha e tobane le **ts'oaetsano e tlaase (low cases of infection)** mme **qeto** ea 'Muso e tla ba ho nka likhato ho fihlela TAOLO EA TS'OAETSANO (containment of infection).

21.0 Ha sekala sa ts'oaetsano se le ho nngoe ho fihlela ka tlaase ha nyane ho nngoe le halofo, ho tla phatlalatsoa **mmala o moputsoa**. Boemong bona, naha e tobane le **ts'oaetsano e qaliakaneng (sporadic infections)** mme **qeto** ea 'Muso e tla ba ho nka likhato ho THEOLA SEKHAHLA SA TS'OAETSANO (reduce rate of infection).

22.0 Ha sekala sa ts'oaetsano se le ho tloha ho nngoe le halofo ho isa ka tlaase ha nyane ho peli, ho tla phatlalatsoa **mmala o pherese**. Boemong bona, naha e tobane le **ts'oaetsano e jaleang ka lihlotsoana (clustering infections)** mme **qeto** ea 'Muso e tla ba ho nka likhato ho THIBELA TS'OAETSANO (restrict infection).

23.0 Ha sekala sa ts'oaetsano se le ho tloha ho peli ho isa ka tlaase ho peli le halofo, ho tla phatlalatsoa **mmala oa lamunu** (orange). Boemong bona, naha e tobane le **ts'oaetsano ka hare ho metse le metsana (community transmission)** mme **qeto** ea 'Muso e tla ba ho nka likhato ho FELISA TS'OAETSANO (elimination of infection).

24.0 Ha sekala sa ts'oaetsano se le ho tloha ho peli le halofo ho ea holimo, ho tla phatlalatsoa **mmala o mofubelu**. Boemong bona, naha e tobane le **ts'oaetsano e matla ka hare ho metse le metsana (aggressive community transmission)** mme **qeto** ea 'Musu e tla ba ho nka likhato ho FELISA TS'OAETSANO KA MATLA (intensive elimination of infection).

BOEMO BA KAJENO BA TS'OAETSANO

Sechaba sa Heso,

25.0 Kea ts'epa hore ha e le mona le utloile le ho utluisisa moralo oa 'Musu oa hlola Lefu lena la COVID-19 ka ho laola litsekitseti tsa ts'aoetso, lea ipotesa hore na kajeno boemo ba sekala sa ts'oaetsano ke bo feng. Ka mantsoe a mang, potso ke hore na mmala ke phatlalatsa o feng kajeno. Mme re utluisisa hore ha ke phatlalatsa mmala oa kajeno, ke boetse ke phatlalatsa likhato tse tlo kena ts'ebetsong hosane ka Sontaha sa la leshome le metso e robileng motso o le mong (Sunday 19th July 2020) ka khitla bosiu (midnight). Hona ho bolela hore ha re tsoha hoseng ka 'Mantaha oa la mashome a mabeli (20th July 2020), likhato tsena li tla be li se li kene molaong.

Sechaba sa Heso,

- 26.0 Ke phatlatsa kajeno hore, ho latela Lipalo-palo tsa lekala la Bophelo, **mmala kajeno ke oa lamunu** (orange) e le hobane sekala sa ts'oaetsano e le peli (2.04). Mmala o na o bolela hore naha ea rona e tobane le **ts'oaetsano ka hare ho metse le metsana (community transmission)**. Ho latela moralo oo ke qetang ho o hlalosa, **qeto** ea 'Muso ke ho nka likhato ho HO FELISA TS'OAETSANO (elimination of infection).
- 27.0 Bohle re tla lumellanang hore boemo bona bat s'oaetso bo holimo haholo, mme re lokela ho nka mehato e potlakileng e matla ho qoba ho aha serobe phiri e se e jele. Joalo feela ka ha mmala o mosehla o roboto o fana ka thlokomeliso ea hore kotsi e haufi, le rona feela re lokela ho elelloa hore mmala o na o re bolella hore re haufi le mmala o mofubelu, e leng moo re tla lokela ho nka likhato tse bohloko tsa ho khina metsamao, bophelo le moruo. Kea ts'epa ke hona hore bohle re tla etsang ka hohle ho nka likhato tse re lokelang ho linka kajeno, e le ho qoba mmala o mofubelo.
- 28.0 Likhato tseo 'Musong o tlang ho linka li tla lokolisoa hantle ka molao o tla tekenoa ke Letona la Bophelo. Likhato tsena tse shebaneng ka kotloloho le litsiketsi tsa ts'oaetsano li tla ema ho latela lethathamo leo ket lang ho le bala. Lethathamo lena letla fumaneha ka botlalo Marang-rang a 'Muso ka lekala la liphatlatso le marang-rang a setsi sa toants'o ea Lefu la COVID-19 (NACOSEC) hang hang ha puo ena e ema.

